

Ahmed-i Bîcân'ın Nesir Üslûbuna Dair Tespitler

Ferudun Hakan ÖZKAN*

Özet

Eski Türk edebiyatında nesir, bugüne değin zayıf olduğu, yetersiz kaldığı gibi değerlendirmelere muhatap olmuş, âdetâ ademe mahkûm edilmiştir. Bu değerlendirmelerin efrâdını câmi' ağıyarını mâni' tedkik ve tettebbu'a dayanmadığı, gayet sathî olduğu da su götürmez bir gerçektir. Nesrin arka planda kalmasında şiirin baskın olması, mensur metinlerin çetin ve çetrefilli bir yapıya sahip olmasından daha çok, özellikle Tanzimat ve Cumhuriyet dönemindeki geçmişe dönük ideolojik bakış açısının önemli payı vardır. Kemiyet bakımından nazımdan geri olan Türkçe mensur eserlere ilişkin incelemeler söz konusu haksız muamelenin ve önyarguların giderilmesi, mazbut ve mukayyed bir Türk nesir geleneğinin de var olduğunun teslimi hususunda katkı sağlayacaktır. Yazıcıoğulları ailesi Türk kültürü ve toplumsal yapısı bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu ailenin fertlerinden biri olan Yazıcıoğlu Ahmed-i Bîcân, bir kısmı tercüme bir kısmı telif ve biri hariç diğerleri mensur olan sekiz eseriyle temayüz etmektedir. Asıl amacı halkı aydınlatmak olan Ahmed-i Bîcân, bu eserleriyle toplumsal yapının oluşumundaki katkısı kadar Türk nesrinin XV. yüzyıldaki gelişimi bakımından da önemli bir şahsiyettir. Bu yazıda, adı geçenin eserlerinin Türk nesir geleneği içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yazıcıoğulları, Ahmed-i Bîcân, Türk nesri, Envârü'l-Âşîkin, Dürr-i Mekkân, Müntehâ, Acâibü'l-Mahlûkât

* Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; hakan_ozkan66@comu.edu.tr

Some Determinations On Ahmed-i Bîcân's Prose Style

Abstract

Turkish prose has been criticized and merely condemned to nonexistence with personal and unjust reviews such as the allegation of being weak and inadequate. It is a clear fact that these kinds of accusations are superficial and do not based upon a profound and complete research and investigation. The reason why prose stayed in the background in Turkish literature is not because poems are dominant and prose writings have a difficult and complicated structure; it is more about the ideological and merciless point of view towards the past especially in Tanzimat and Republic eras. The reviews of Turkish prose writings which are less in number compared to poetry, will make contributions to remove the aforementioned unfair attitudes and prejudices, and manifest that there is a well-protected and registered Turkish prose tradition either. Yazıcıoğulları family has a crucial place in terms of Turkish culture and social system. A member of this family, Yazıcıoğlu Ahmed-i Bîcân emerge as a special man with his eight writings some of which are compile works and seven of them are prose writings. Ahmed-i Bîcân, whose primary purpose was to enlighten the community, is an important figure not only in his contributions to the social system, but also in the development of Turkish prose in 15th century. In this paper we intended to place the writings of Ahmed-i Bîcân within the Turkish prose tradition.

Keywords: Yazıcıoğulları, Ahmed-i Bîcân, Turkish prose, Envârü'l-Âşîkin, Dürr-i Mekkûn, Müntehâ, Acâibü'l-Mahlûkât

Nesir Deyince

Nazımla birlikte en temel iki ifade biçimini oluşturan nesir, sözlükte temel anlam olarak “saçma, yayma” anlamlarını taşır. Edebî terminolojide “manzum olmayan söz, düz yazı” anlamında, şiir dışındaki ifade biçimi için kullanılmıştır. Her edebî gelenekte şiirle birlikte gelişimini sürdüren nesir, Osmanlı edebiyatında çoğunlukla inşâ kelimesiyle karşılanırsa da, nesir tabiri de kullanılmıştır. Kimi yazarlar nazmın nesirden daha “faziletli” olduğunu ileri sürmüşlerdir. Meselâ Nev’î Yahyâ Efendi, bir mektubunda, “Ve nazm için îaydu’l-evâbid dimişlerdür zirâ nağm müteğâyyir ü muhtell olmaz neşr olur ve tîbâ’-ı merdüm neşrden nazma artı mâ’ildür meger selim olmaya görilmez mi ki Fâriside Meşnevi-yi hayret-i Mevlânâ kuddise’s-sırrahü’l-‘aziz ve Türkide Muhammediyye ve Divân-ı ‘Âşîû Pâşâ ve sâ’ir eş’âr-ı ekâbir-i ‘ulemâ nüfûs-ı havâsü u ‘avâmde terğib ü terhibe müte‘allîi ahkâmde te’sîr-i belîğ itmîşdür. Zirâ nağm

mütenâsibü'l-elfâzdur neşr degildir.”¹ Münâsib gayr-ı münâsibden evlâdur ...” sözle-riyle nazmın kalıcı olduğunu, nesrin ise değişmeye ve bozulmaya müsait olduğunu, za-ten insanların da daha çok nesre meylettiklerini, halk arasında çokça okunan Mesnevî-i Mevlâna, Muhammediye ve Garibnâme gibi eserlerin manzum oluşlarının da bunu ispatladığını; nazmın söze uygun olduğunu ama nesrin uygun olmadığını, dolayısıyla nazmın nesre tercih edileceğini dile getirir. Kimi yazarlar da nesrin “fazilet”lerinden söz eder. Meşhur tezkire yazarı Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şu’arâ* adlı şâirler tezkiresinin fasl-ı evvelinde: “Âyât-ı beyinât u eĥâdiş-i nebeviyyât ki neşr ile vâriddür, neşrûñ nazmdan fazlına müzekkî vü mühezzib şâhiddür. Ĥaĥķā ki neşr bir deryā-yı jerfdür ki keşt-i ĥāme her rüzgār ile anda vāşıl-ı sâhil olur. Ve bir şahrā-yı ferāĥdur ki tek-āver-i kill enine ve uzunına tek ü tāz idüp menzil-i maĥşûda āsān bī-ĥavf u nā-hirāsān nāzil olur. Şahn-ı pehni zırā’-ı evzānla mesāĥat olunmaĥdan vāsi’dür ve geşt-i deşt-i ne ĥadr olınsa reh-güzār-ı reh-rev-i ĥāme kenār-ı baĥre irişmekle tecāvüz-i baĥr-i kāmķame gayr-ı ma’nîdür. Bir bezmdür ki her gūne mīvesinden tenaĥķul müyesserdür ve bir bādedür ki her nev’ ĥadeĥle andan tenāvül müyesserdür. Ĥil’at-ı ‘ibārāt u isit’ārāt kāmēt-i ĥilķatine rāst gelmemek iĥtimālî yoķ ve cevāĥir-i zevāĥir-i taĥayyülātı ķise-i edāsı almamaķ iĥtimālî yoķ. Zer-i ĥālisü’l-ķelām-ı kāmîlül-’ayār vefā itmese yanınca bile ĥarc itmege taĥvil-i bilā-ĥā’ilden zehārif bulunur. Ve bi’l-cümle nuķūd-ı mechūd ne ĥadar vāfir olsa bezl itmege fuķarā-yı faĥrdan maşārif bulunur.”² sözleriyle, âyet ve hadislerin nesirle geldiğini vurgular ve nesri överek tarif eder.

Edebiyatımız Batı’yla tanıştıĥından, yani Tanzimât’tan beri, mütekāmîl bir Türk nesrinin olmadığı, gelişmediĥi söylenir. Tanzimât döneminin üç büyük isminden Nâmîķ Kemāl, *Lisân-ı Osmānî’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şāmildir* başlıklı yazısında Osmanlı nesrine ilişkin tenkidlerini şu cümlelerle dile getirir: “Elfâzda garâbet o kadar muteberdir ki, meselâ Nergisi gibi milletimizin en meşhûr bir te’lif-i edibânesinden istihrâc-ı me’âl etmek, bize göre ecnebî bir lisânda yazılmış Gülistân’ı anlamaktan müşkildir. Türkçenin eczâ-yı terkîbi olan üç lisân ki, te-laffuzda oldukça ittihâd bulmuşken tahrîrde hâlâ hey’et-i asliyelerini muhafazâ ediyor. Ekānim-i selâse gibi sözde gūyâ müttehid ve hakîkatde zıdd-ı kāmildir.”³ Nâmîķ Kemāl’e göre Osmanlı nesri, Hıristiyanlıktaki baba-oĥul-kutsal ruhu’l-kuds akidesi gibi, birbiriyle görünüşte uyumlu ancak gerçekte birbirinin zıddı üç dilin karıştırılmış olmasından dolayı anlaşılmazlıkla malûldür. Nâmîķ Kemāl’in dava arkadaşı Ziyâ Paşa da *Şiir ve İnşâ* makâlesinde Divân şiiirinin Türk şiiiri sayılamayacağını, asıl Türk şiiiri-

1 Nev’izâde Atâî, *Hadâiku’l-Hakâik fi Tekmileti’ş-Şakâik*, İstanbul, 1286, s. 424.

2 Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şu’arâ*, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2010, C.1, s.121.

3 Âĥah Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s. 113-114.

nin halk şiiri olduğunu belirttikten sonra, “ İnşâ yolunda da hâl tamâmıyla böyle olmuştur. Münşe’ât-ı Ferîdün ve âsâr-ı Veysi ve Nergisi ve sâir münşe’ât-ı mutebere ele alınsa içlerinde üçde bir Türkçe kelime bulunmaz. Ve bir maslahat ifâde ederken bedî’ü beyân fenleri karışdırılarak ibrâz-ı belâgat için öyle müşevveş ve mütetâbi’l-izâfât ibâreler yazmışlar ki Kâmûs ve Ferheng beraber olmadıkça ve bir adam fenn-i ma’ânî ve adâb-ı Arab’da kemâl-i mahâreti olduktan sonra âdetâ bir ders mütâla’a eder gibi birçok zamânlar sarf-ı zihn etmedikçe manâsını istihrâca muktedir olamaz.”⁴ sözleriyle Nâmîk Kemâl gibi, eski nesri inşâ noktasından ele alır ve Arapça, Farsça kelimelerin ve tamlamaların çokluğu nedeniyle anlaşılmağını vurgular. Fakat Ziyâ Paşa biraz insafa gelerek eski nesirde zor da olsa bir anlam çıkarılabildiğini teslim eder ve içinde yaşadığı dönemdeki resmî yazışmalar herkesçe bilinen kelimelerden oluşsa da bunlardan doğru bir anlam çıkarmanın mümkün olmadığını, bunların âdetâ eski nesrin “veled-i zinâ”sı olduğunu da söyler.

Türk nesrinden bahis açıldığında Yahya Kemal’in meşhur “Resimsizlik ve Nesirsizlik” başlıklı yazısı akla gelir. Yahya Kemal söz konusu yazısında Batılı mânâda resmimiz olmadığı için cedlerimizin yüzlerini ve giysilerini, yaşadıkları mekânları göremediğimizden; nesrimiz olmadığı için de mâzimizi doğru dürüst kayıt ve tescil edemediğimizden yakınır. Resme nispetle nesrimizin var olduğunu ancak az, kötü ve kısa yazdığımız için nesrimizin de kusurlu olduğunu vurgular.⁵ Yahya Kemal’in tilmizlerinden A. Hamdi Tanpınar ise Orhun Yazıtları gibi olgun bir eserle başlayan Türk nesrinin, Osmanlı edebiyatında “insan”ın olmayışı, inşâ merakı, söz sanatları iptilâsı gibi sebeplerle, Batı’daki gibi müttekâmil bir hal almadığını dile getirir.⁶ Bu tavır modernist paradigmanın ve ulus devlet oluşturma idealinin etkisiyle olsa gerek, derinlemesine ilmî araştırmalar yapılmadan, sathî ve tarafgir bir bakış açısıyla Cumhuriyet devrinin, konuyla ilgili önemli bilim adamlarınca da yakın zamana kadar dillendirilmiştir.⁷ Türk edebiyatında nesrin, nazmın gerisinde kaldığı, kemiyet bakımından onun kadar fazla ürün verilmediği bir vâkiadır. Ancak, Türk nesrinin neredeyse yok mesabesinde görülmesinin gerçekçi bir yaklaşıma dayanmadığı da bir vâkiadır. Hele hele nesir deyince doğrudan, estetik kaygılarla yazılan “inşâ” göz önüne getirilerek, onun anlaşılmağı ve söz oyunlarından ibaret oluşu, toptan bir red gerekçesi olarak sunulmaktadır. Hâlbuki inşâ, Osmanlı edebiyat türleri arasında en

4 Önder Göçgün, *Ziya Paşa’nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 327.

5 Yahya Kemal, *Edebiyâta Dâir*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990, s. 69-73.

6 Ahmet Hamdi Tanpınar, *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 31-33.

7 Bu konuda yetkin bir değerlendirme için bkz. Hakan Karateke “Osmanlı Nesrinin Cumhuriyet Devrinde Algılanışı”, *Nesrin İnşâsı, Düzyazıda dil, Üslûp ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 45-55.

az incelenmiş alanlardan biri olmaya devam etmektedir; bunun nedeni, kısmen çoğu edebiyat nesrinin sahteliği, abartmalı ve değersiz söz kalabalığı içinde anlamın sese fedâ edilmesi olarak gördükleri şeye karşı çıkan 19. yy. Osmanlı eleştirmenlerinin (Nâmîk Kemâl, Ziyâ Paşa) yarattıkları hava olmuştur. Bunu bir ipucu olarak kullanan modern edebiyat tarihçileri (Fuad Köprülü, Âgah Sırrı Levend vd.), büyük ölçüde daha az karmaşık ve görünüşte daha “anamlı” olan metinleri tercih etmişlerdir.⁸ Woodhead’in bu tespitini Fuad Köprülü’den yapacağımız iktibasla örneklendirmek mümkündür. Köprülü, *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri* adlı çalışmasında sâde ve orta denilebilecek nesri olumlarken Nâmîk Kemâl ve Ziyâ Paşa gibi inşâyı olumsuz bir bakışla ele alır: “Veysî Nergisi gibi münşilerinve mukallidlerinin elinde edebî nesir çok san’atlı ve çok tatsız bir hâl almakla beraber birçok tarihlerde, seyâhatnâmelerde, muhtelif mevzûlara ait mensûr eserlerde, o eski sâde, tabîî, külfetsiz yazış an’anesi devam ediyordu: Meselâ Evliyâ Çelebi’de, daha sonra Nâ’imâ’da bu nesrin çok güzel örneklerini görüyoruz.”⁹ Kelime kadrosuna ve uzun tamlamalara bakılarak ve 20. yüzyıl insanı merkeze oturtularak verilen bu, “anlaşılmaz” hükmü bilimsel bir bakış olmaktan çok uzaktadır.

Türk nesri, kemiyet olarak nazımdan geri olmakla birlikte keyfiyet bakımından sanıldığı gibi kısır değildir. Tanpınar’ın yukarıdaki tespitinden hareket edip Orhun Kitâbeleri’nden başlayarak Türk nesrinin sayıca az olan örneklerine kısa bir bakış, aslında onun hiç de küçümsenemeyecek nitelikli örnekleri de olduğunu gösterir. Orhun Kitâbeleri’nin şu ifadelerindeki oldukça sağlam tesis edilmiş sebep-sonuç ilişkisinin daha o zamanlarda Türk nesrinin ve hitabetinin ve de düşünce yapısının ulaştığı kemâl noktasını gösteriyor: “Begleri budunu tüzsüz üçün Tabğaç budun tebligın kür-lüg üçün armağçısın üçün inili eçili kiñşürtükün üçün belgi budunlîg yonğşurtuğun üçün Türk budun illedük ilin içgıdmış. (Beyleri, milleti âhenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış.)”¹⁰

XV. yüzyılda yazıya geçirilen ve folklorik nesir ya da halk nesri içinde “Dede Korkut üslûbu”¹¹ diye isimlendirilen bir üslûp oluşturabilen Dede Korkut Hikâyeleri’nde de aynı sağlamlığı, âhengi ve anlatım gücünü bulabilmek mümkündür: “Dede Korkut soylamış: Allâh Allâh dimeyinçe işler oñmaz, kâdir Tañrı virmeyinçe er bayımaz. Ezelden yazıl-masa kıl başına kaza gelmez ecel va’de virmeyinçe kimse ölmez, ölen adam dirilmez,

8 Christine Woodhead, *Eстетик Nesir*, Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006, C.II, s.325.

9 Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1966, s.293.

10 Muharrem Ergin, *Orhun Âbideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008, s.10.

11 Mertol Tulum, “Osmanlı Nesrinin Dili”, *Nesrin İnşâsı, Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 34.

çıhan cân girü gelmez. Bir yigidüñ kara tağ yumrusınça malı olsa yıgar direr taleb eyler, naşbinden artuğın yiye bilmez. Urulaşuban şular taşa deñiz tolmaz. Tekebbürlük eyleyeni Tañrı sevmez, köñlin yüce tutan erde devlet olmaz.”¹² Dede Korkut’un, yeryüzüne koyduğu kanunlarını anlattığı Tanrı’sına yine XV. asırda Sinan Paşa –süslü nesir örneği sayılsa da gayet rahat anlaşılabilir ve okuyanı coşturan üslubuyla ki buna Sinan Paşa Üslubu da denebilir- yakarıırken, önce dileklerini, sonra da bunların gerekçelerini sıralayarak yine Türk nesrinin kemâl mertebesini ve Türkçenin ifade gücünü, âhengini hissettirir: “ Gönül kendü evündür, ağıyardan sen pâk idüp arıt; dil kendi haremündür, nâ-mahremlerden sen korut. Ev issi evini pâk bulmayıcak yıkamaz, arıdur; harem sâhibi haremine tavar giricek bozmaz korudur.”¹³ Burada örnek metin vermediğimiz, Neşri’nin *Kitâb-ı Cihân-nümâ’sı*, Tursun Bey’in *Târih-i Ebu’l-Fethi*, Kemâl Paşazâde’nin *Tevârih-i Âl-i Osmân’ı*, Firdevsî’nin *Süleymân-nâme’si* gibi örnekler Türkçe kelimelerle kurulmuş, öz kaynaktan gelen söz yapılarının nesre milli tat kazandıran o güzel yanını çarpıcı biçimde yansıtmaktadır.¹⁴

Yazıcızâde Ahmed-i Bicân ve Ailesi

XIV. asırda başlayan Osmanlı toplumunun inşâsı XV. asrın ilk yarısında da devam eder ve bu süreçte dönemin entelektüelleri etkin bir biçimde rol alırlar. Yazıcı Sâlih ve oğulları Mehmed ile Ahmed-i Bicân’ın bu entelektüeller arasında öne çıktığı görülür. Baba Yazıcı Sâlih’in astrolojiye dair *Şemsiyye’si*, büyük oğul Mehmed’in *Muhammediyye’si* ve küçük oğul Ahmed-i Bicân’ın *Envâru’l-Âşıkîn*, *Müntehâ*, *Acâibü’l-Mahlûkât* gibi tercüme ve *Dürr-i Mekkûn* adlı telif eseri, kendisinin “bu bizim ilîñ kavmi dağı ma’ârifden ve envâr-ı ‘ilmden fâ’ide görsünler”¹⁵ şeklindeki ifâdesiyle toplumu bilgilendirme ve aydınlatma gâyesine mâtufluk olarak kaleme alınmıştır. Devlet hizmetinde bir kâtip olarak görev yapan Sâlih’in iki oğulunun medrese ilimlerinin yanı sıra, Sultan II. Murad’ın davetine icâbet için Edirne’ye giden, dönemin önde gelen mutasavvıflarından Hacı Bayrâm-ı Velî ile görüşüp onun müridi ve halifeleri olarak ledün ilminde de öne çıkmışlardır. Ahmed-i Bicân, ağabeyinin Hacı Bayram’la olan bağıını şu cümlesinde dile getirir “..benim qarındaşıım var idi ‘âlim ü ‘ârif ve fâzıl u kâmil ve Tañrı te‘âlâ hazretlerinin hâşı ve erenleriñ serveri idi ve **dağı cihânîñ kuşbu Şeyh Hâcı Bayram kâddesallâhu sırrahu’l-‘azlîñ mahrem-i esrârî idi.**”¹⁶

12 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s. 1.

13 Mertol Tulum, *Tazarru’nâme*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 176.

14 Mertol Tulum, “Osmanlı Nesrinin Dili”, s. 34-39.

15 Ahmed-i Bicân, *Envâru’l-Âşıkîn*, İstanbul, Matba’a-i Osmâniyye, 1301, s. 4.

16 Ahmed-i Bicân, age., s. 3.

Ahmed-i Bîcân'ın biri manzum yedi eserinden üçü tercüme, biri nesre çeviri, üçü telifdir. Ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed'in Megâribü'z-Zamân adlı Arapça eserini yine onun isteği üzerine Türkçeye mensur olarak Envâru'l-Âşîkîn adıyla tercüme etmiş, ağabeyi de kendi eserini Muhammediyye adıyla manzum olarak tercüme etmiştir. Ahmed-i Bîcân, yine ağabeyinin, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'ine Müeyyedü'l-Cendî tarafından yapılan şerhe yazdığı Müntehâ adlı talikâtını da aynı adla Türkçeye tercüme eder. Bir başka tercüme eseri de Zekeriyya el-Kazvîni'nin aynı adlı eserinden tercüme ettiği Acâibü'l-Mahlûkât'tır. Ahmed-i Bîcân, Babasının astronomi, astroloji ve meteorolojiye dair Şemsiyye adlı mesnevi tarzındaki eserini de nesre çevirmiştir, bu eser Şemsiyye, Melhame ve Bostânu'l-Hakâyyık adlarıyla da bilinir. Telif eserlerinden Dürr-i Mekkân, döneminin genel kültür ansiklopedisi gibidir. Ravhu'l-Ervâh adlı eseri tasavvufî içeriklidir. Tek manzum eseri olan Cevâhîrnâme ise kırk beyitten oluşur ve çeşitli değerli taşlar, tıbbî tedâvi açısından ele alınır.¹⁷ XV. yüzyılın bu velûd müellifi, görüldüğü üzere mütercim ve nâsir kimliğiyle ön plana çıkmaktadır.

Ahmed-i Bîcân'ın Yazma Usûlü

Ahmed-i Bîcân, toplumunu bilgilendirmek şuûruyla kaleme aldığı eserlerinde faydayı esas almış ve dili bir amaç değil araç olarak kullanmıştır. Bu sebeple, kendinden önce bu konularda yazarların hikâye anlattıklarını söyler ve onlardan farklı olarak -tercüme ediyor olsa bile- eserlerini yazarken sorumlu bir araştırmacı tavrıyla döneminin konuyla ilgili kaynaklarını okuyup onlardan yararlanma yoluna gittiğini şöyle dile getirir:

“İmdi ey ʔalîb-i esrâr-ı İlahî işbu kitâb hadîs-i kudsî ve vahy-i ʔuddûsî ve sırr-ı sübhânîdir, ‘ilm-i esrârdan ve nûr-ı rabbânîdir nûru’l-envârdan kaçan ki Hâk te‘âlâ baña tevfi̇k virdi ise ehadîs-i ʔudsiyyeyi ve kelimât-ı ʔudsiyyeyi cem‘ itmege ki Hâk te‘âlâ hazretleriniñ peyğamberler ile olan kelimâtın zîkr itdim ve aşfiyâ ile olan hitâbın cem‘ itdim ma‘a hazâ ‘ulemâ-i ‘izâm ʔabaqât-ı ‘ulûm u ma‘ârifi ve ‘avârifi beyân buyurdılar. Amma bu meydânda hîç kimse zâhir olmadı ve bu meydânda raşad urmadı belî getürdiler istidlâlât-ı maqâşid bunıñ mişli istikmâlât-ı merâşid için ve ben miskîn Ahmed-i Bî-cân bir şey zîkr itdim ki ‘Arab u ‘Acem bunıñ mişli kitâb düzmediler. Zîrâ **ki anlar aḥkâm u ʔazâyâ vü hikâyât getürdiler.** Ben miskîn cemî‘-i ehadîs-i ʔudsiyyeyi ve kelimât-ı ʔudsiyyeyi getürdüm ve ne dürlü hitâbât-ı ilâhiyye var ise **Tevrât**’dan ve **Zebûr**’dan ve **İncil**’den ve **Ḳur’ân**’dan ve dahı anıñ mişli kelimât-ı rabbâniyye var ise **şuhuf-ı enbiyâdan** ‘âlem-i ceberût dan ‘âlem-i mülk ü melekûta hattâ ‘araşât-ı me‘âda ve cennât-ı âbâda varınca işbu kitâbda cem‘ itdim.” (Envâru’l-Âşîkîn, s. 4-5)

17 Ayşe Beyazıt, *El-Müntehâ*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 40-49.

“...ve ‘Arabca Müntehâ adlu bir kitâb düzdi ve Fuşûş kitâbını şer‘ üzerine takrîr eyledi ve ben du‘acı dağı anı Türkî’ye döndürdüm ve bu kitâbın adını Müntehâ diyü ad virdim. Zîrâ ki **Fuşûş**’dan ve **İstîlâhât-ı Şüfiyye**’den ve **Menâzilü’s-Sâ’irîn**’den ve **Tefsîr-i Kebîr**’den ve **gayri tefâsirden** ve dağı ne deñlü hitâbât-ı İlahiyye var ise **Tevrât**’dan ve **Zebûr**’dan ve **İncîl**’den ve **Furkân**’dan ve dağı ne deñlü kelimât-ı rabbâniyye var ise **şuħuf-ı enbiyâdan ve Tezkire-i Evliyâ**’dan tâ ‘âlem-i ceberütdan ‘âlem-i mülke ve melekûta hattâ ‘arâşât-ı me‘âda ve cennât-ı âbâda varınca işbu kitâbda cem‘ olındı. ” (Müntehâ, vr. 2a)

“Pes Hağ te‘âlâ hazretleriniñ kudretinde ve ‘azametinde bir miqdâr ‘ilmim oldığı kadar beyân idelim tâ kim Hağ te‘âlânın kudretin ve kuvvetin ve ‘azametinin bundan kıyâs idesin ve bu azacık ‘ömr içinde bu fitne zamanında cihânı geşt idip gezmeğe ihtiyâc olmaya. **Nice pâre kitâblardan cem‘ eyledigim tefâsirden ve kimi eħâdîş-i nebeviyyeden ve kimi rivâyetle hikâyetlerden ki ‘ağl kabûl u tecvîz ider, bu cümleden cem‘ idüp getirüp** bir kitâb itdim ve adını Dürr-i Mekkûn koydum.” (Dürr-i Mekkûn, vr.1b)

Ahmed-i Bîcân’ın Nesri

Osmanlı nesri, geleneğin içindeki nâsirlerce ednâ ve a’lâ; Tanzîmât döneminde sâde, müzeyyen, âli; Cumhuriyet döneminde sade, orta, süslü ve folklorik, bedî’i/es-tetik, resmî sıfatlarıyla farklı biçimlerde tasnif edilmiştir.¹⁸ Çoğu, üçlemeye dayalı bu tasniflerde halkın kolayca anlayabileceği, yabancı kelime ve tamlamaların hiç olmadığı ya da çok az bulunduğu nesre ednâ, sâde, folklorik; yabancı kelime ve tamlamaların metnin anlaşılmasını zorlaştırmayacak miktarda bulunduğu, bir âhenk unsuru olarak sec’in de yer yer kullanıldığı nesre orta; sanat yapma kaygısıyla yazılan, yabancı kelimelerin, uzun tamlamaların ve sec’in bolca yer aldığı nesre süslü, müzeyyen; zamir, bağlaç ve fiillerin dışındaki kelimelerin neredeyse tamamının yabancı kaynaklı olduğu, sanat kaygısının ön planda bulunduğu, sec’in yoğun biçimde kullanıldığı nesre üslûb-ı âli ya da ağdalı nesir adları verilmiştir.

Ahmed-i Bîcân, halkı bilgilendirmek gibi bir misyonla hareket ettiği için eserlerinde çoğunlukla “halk dili” denebilecek sâdelikte bir dil kullanmıştır. Meselâ ansiklopedik bir eserin tercümesi olan *Acâibü’l-Mahlûkât*’tan alınan şu cümleler bu niteliktedir: “Evvel ‘acâyb bunı bilmek gerekdür ki meşelâ bir kişi bir yirde bir çovan görse bal yapusun görmemiş olsa anuñ fâ‘ilin bilmediğiçün müteħayyir olurdı yine fâ‘ilin bildüğine müteħayyir olur zîrâ ki bu za‘îf hayvân bu resme bir müseddes şekl düze her tarafları berâber ola. Şöyle ki mühendisân-ı ‘âlem pergâr (u) cedvelle eyle

18 İsmail Hakkı Aksoyak, “Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler”, *Nesrin İnşası, Düz-yazıda Dil, Üslûp ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V*, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 69.

düzemeyeler ke'ennehû bir çalıba dökülmüş gibidür ve anuñ evlerini mumdan yapar ve balı anda emānet çor ta kışın yemek içün ve kışı nice bilür ve dağı hidāyet bilür ki bal hazīnesin mum ile çaplaya ta ki hevā neşf itmeye ve 'ayyār irişmeye. Ammā işbu kemāl-i ma'rifet aruya beñzer hayvānda ma'nî-i 'acıbdür ve şekli-ğarıbdür ve cemî-i 'acāyib işbuña kıyās eyle. Amma işbu 'ālemüñ ululuğına ve yüceligine nazār eyle gökleriñ iħtilāfına harekātlarına nazār eyle kimi degirmen ve kimi çamāyil giyip ve kimi çulāb gibi tız döner ve kimi giç döner ve gökleriñ direksiz çurduğına nazār eyle..." (Acāibü'l-Mahlūkāt, vr. 2a)

Ancak tasavvufî ve felsefî konuları anlatırken, bu alanlarda Türkçe terminolojinin yetersiz oluşu sebebiyle Türkçe söz varlığının azaldığı görülmektedir. Felsefî ve tasavvufî ağır konuları içeren *Fusûsu'l-Hikem* tercümesi olan *Müntehâ*'dan alınan şu cümleler yabancı kelimelerin yoğunluğu bakımından diğer eserlerinden ayrılmaktadır: "İmdi mebdîñüñ haçâyıķı taħķiķe mevķüfdür taşavvurāt-ı ĥudüda ve dağı tasdiķāt-ı evzā'a temhîdātla ki vārid oldu 'ibādāt-ı 'ārifinde (Müntehâ, vr. 2a)", "Ve ta'açķulātı ta'ayyün itmek nisbet-i izāfiyyedür. Öyle olsa işbu nesnelere lāzım gelmek bi-ħasebi merātibî iķtizā'atdır bi-ħasebi tefāvüti maķāmātdür." (Müntehâ, vr. 2b)

Görüldüğü üzere yazarın dili, anlattığı konunun niteliğine göre değişebilmektedir.

Nesirle nazım bir kağıdın iki yüzü gibidir. Nazımda âhengi temin eden vezin ve kafiye baş roldedir; öyle ki eskiler şiiri "manzum ve mukaffâ söz" diye tarif eder. Bu tarif, tabii ki tam bir şiir tarifi değildir; ancak şiirselliği bir yana bırakırsak nazmı, vezinli ve kafiyeli nesir diye de tarif edebiliriz. Gelenekte mensur olarak anlatılabilecek birçok konu (ilmî, fennî, askerî, tarihî, lisânî, dinî vs.) kolay ezberlensin diye nazımın ahenk unsurlarıyla ifâde edilmiştir. Fakat aynı gelenekte bundan farklı olarak nesirde de ahenk arayışları olduğu görülmektedir. Nesrin âhenkli olması meselesi Platon'dan beri Batı'da da tartışılan bir konudur. Platon, lir eşliğinde okunan mensur metinlerle ilgili olarak çekincelerini ortaya koyarken öğrencisi Aristo, nesirde belli ölçüde ritmin bulunması gerektiğini savunur.¹⁹ Türk nesrinde de ilk örneklerden itibaren nesirde ahenk kendini hissettirir.

Nesir dilinin şiir diline yaklaştırılması amacıyla ses denkliklerinden yararlanılması Türkçe için bilinmeyen ve kullanılmayan bir özellik değildi ve XV-XVI. yüzyıllarda çok başarılı uygulamaları bulunmaktaydı. Âşık Paşa-zâde, Sinân Paşa, Tursun Bey, Neşri, Âhi, Kemâl Paşa-zâde, Lutfî Paşa ve özellikle Firdevsî Dede *Korkut üslûbu* denilen bu üslûbun çok başarılı kullanıcıları ve temsilcileriydi.²⁰ Nesirdeki bu ahenk arayışlarının bir sebebi nesri şiire yaklaştırmak ya da şiirsel bir nesir elde etmek ise

19 M. Kayahan Özgül, *Kandille İskandil*, Hece Yayınları. Ankara, 2003, s. 72.

20 Mertol Tulum, "Osmanlı Nesrinin Dili", s. 34.

diğer bir sebebi de manzum metinler nasıl ki ahenk unsurlarının yardımıyla kolay ezberleniyorsa mensur metinlerin de akılda kalıcılığını artırmak olsa gerektir.

Nazımda ahengin vezin ve ses/kelime tekrarı (kafiye) ile sağlandığı gibi, nesirde de bu ahenk kelime tekrarı ve sec' ile sağlanır. Yine ilk yazılı belgemiz ve nesir örneğimiz olan Orhun Kitâbeleri'ne ait cümleleri, nazım mısraları gibi ses benzerliklerine göre alt alta sıraladığımızda oradaki ahengi hissetmek mümkün olacaktır:

“ ...İlgerü Şantunġ yazıka tegi süledim,
taluyka kiçig tegmedim.

Birigerü Toġuz Ersinke tegi süledim,
Tüpütke kiçig tegmedim

(Doğuda Şantung Ovası'na kadar ordu sevk ettim, denize ulaşmama az kaldı; güneyde Dokuz Ersin'e kadar ordu sevk ettim, Tibet'e ulaşmama az kaldı.)”²¹

Kül Tigin Kitâbesi'nden alınan bu nesir parçasındaki mütenâzır söyleyiş ve tekrare dayalı ahenk bir taraftan uzun mısraı 13/14 heceli, kısa mısraı 8 heceli bir müstezadı çağrıştıırken bir taraftan Sinan Paşa'nın:

“İlâhî! Sen ol azîzsın ki cemî'-i azîzlerün alnına
izzetün rakam-ı zül çekmişdür

ve sen ol ulusun ki, cemî'-i ulularun yüzine
azametün dâġ-ı horî komışdur”²²

paralel cümlelerini okşamaktadır. Benzeri yapıyla Dede korkut Hikâyeleri'nin

Hey Dirse Hân biglik virgil bu oġlana

Taġt virgil erdemlüdür

Boynı uzun bidevi at virgil bu oġlana

Biner olsun hünerlüdür

Aġayıldan tümen koyun virgil bu oġlana

Şişlik olsun erdemlüdür

Ķaytabandan kızıl deve virgil bu oġlana

Yüklet olsun hünerlüdür

Altun başlu ban iv virgil bu oġlana

Kölge olsun erdemlüdür

21 Muharrem Ergin, *Orhun Âbideleri*, s. 2-3.

22 Mertol Tulum, *Tazarru'nâme*, s.69.

Çigni kuşlu cübbe ton virgil bu oğlana

Geyer olsun hünerlüdür”²³

cümlelerinde de karşılaşmaktayız. Bu cümleler de Kül Tigin Kitâbesi'nde olduğu gibi uzun mısraları 13/14 heceli, kısa mısraları 7/ 8 heceli bir müstezadı çağrıştırmaktadır. Bu parçalardan da anlaşılmaktadır ki bu nesir parçalarında cümle/cümleciklerin hece sayılarının eşit ya da yakın olmasının yanı sıra kelime ve ek tekrarları bir âhenk yaratmak maksadıyla yapılmıştır. Ahmed-i Bîcân'ın nesrinde de bu tür söyleyişleri bulmak mümkündür:

“İşitdün ki

ma‘ârif-i ilâhiyyeyi ne taḥkîklerle beyân itdüm

işbât-ı kemâlât-ı sübhâniyye için

ve

‘avârif-i rabbâniyyeyi ne taḥbîklerle ‘ayân itdüm

irâdât-ı delâlât-ı rahmâniyye için (Müntehâ, vr. 20b)”

Uzun mısraları 6’şar kelimeli, 18 heceli; kısa mısraları 4’er kelimeli 13/14 heceli bir müstezadı tedâit tiren bu cümlelerdeki “-le” ekleri, “itdüm” ve “içün” kelimelerinin paralel olarak tekrarlanmasından doğan âhenk yukarıda verilen örneklerdeki âhengi ve tenâzuru çağrıştırmaktadır. Envâru’l-Âşîkîn’den alınan şu cümleler de benzeri paralel söyleyiş örneğidir:

“Ḥaḳ te‘âlâ ḥâzretleri buyurur ki ey benüm ḳullarum

cümleñüz azğunsuñuz meger ki ben hidâyet idem

öyle oldıysa benden hidâyet isteyin vireyim

sizüñ cümleñüz acdur meger ki ben ḳoyuram

öyle oldıysa benden ta‘âm isteyin vireyim

ve sizüñ cümleñüz yalıncaḳdur meger ki ben nesne vireyim giyesiñüz

benden giyecek isteyin vireyim

ve gice vü gündüz ḥaḫâlar işlersiñüz ve ben sizüñ cümle günâhiñuzı yarlığadum ve

baña istiğfâr idüñ sizi yarlıgayayım

ve eger sizüñ evveliñüz ve âḫirinüz ve cinniñüz ve insiñüz müttakî olsañuz benüm

mülkümden aşla ziyâde olmazdı

ve eger ‘âşî olsañuz benüm mülkümden aşla nesne eksilmez

(Envâru’l-Âşîkîn, s. 223)

23 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s. 1.

Dürr-i Mekkûn'dan alınan aşağıdaki parçalarda da peş peşe kurulan kısa cümlelerin yüklemelerinin hepsi anlamca gelecek zaman kipinde olmalarına rağmen farklı eklerle çekimlenmiştir:

“Hâk te‘âlâ çün **dileye**, hâk-ı ‘âlemi girü **kaldıra**, her kim ne itdiyse hayr u şer **bula**, ol dört firîşteyi girü diri **kıla**.

...ve daği İsrâfil şüru üçünci kere **çala**, şöyle **üfüre** ki her cân dilini deliginden **çıkara**, daği yirle gök arası dopdolu **ola**, arı âvâzı gibi âvâz **vire**, daği **ineler** her cân gövdeli gövdesini **bula gire**. Hâk daği uyğudan uyanur gibi gözlerini **açalar**, kabrlerinden **durugeleler**, deryâ gibi mevc **uralar**, biñ yıl ayağda **duralar**.

Pes cehennem haşr yirine **geliserdür**, üzerine şirâf **kuruliserdür**, resûlullâh ümmetini yoklayup **kurtariserdür**, sellim sellem diyiser mücrimlere şefâ‘at **kiliserdür**, her kişi haşmlı haşmindan hâk taleb idüp **aliserdür**. Hâk te‘âlâ ‘âdildür każâ kürsisini **kuriserdür**. Bir dîvân-ı ilâhî cem‘ **ola** kim evvelin ü âhîrin bir yire **gele** yidi kat göklerin ferîştelere kat-ender-kat bu hâk **dolayalar**, bir şîkâlcim **ola** ki ‘uryân yanında er midür ‘avret midür **bilmeyeler**, baldır baldıra **doğına**

Elleri ayakları şehâdet **ide**, ağızlarına mühürler **vurulacak**, her ne kesb itdilerse Hâk te‘âlâ kâfirlerden ve münâfıklardan ve zâlimlerden intikâm **alacak**, kâfire ve münâfıka rahmet **olmayacak**, cehennemde **kalacak**; mücrim ki ehl-i tevîd ola tevîd berekâtından cehennemde **kalmayacaktır**, nihâyet cezâsını görür ‘âkıbet anlar da maķâmlı maķâmına **gelecekdür**. (Dürr-i Mekkûn 114b, 115a-b)

Müellif, burada ahenge çok dikkat etmiş ve okuyanın kulağını yeknesaklıktan kurtarmak için önce istek eki –e‘yi, peşinden gelecek zaman eki –isar‘ı, sonra tekrar istek ekini, en sonunda da Eski Anadolu Türkçesi’nde pek rastlanmayan, -acak ekini kullanmıştır. Bu da müellifin, toplumu bilgilendirme bakımından faydayı esas alsada bilgi aktarırken okuyanın sıkılmasını engellemek, yani kendini okutmak gibi edebî kaygılar da taşıdığını göstermektedir.

Yukarıdaki parçalar, Türk nesrinde ilk örneğinden başlayarak, kelime ve hece tekrarlarıyla ve simetrik/mütenâzır söyleyişlerle bir âhenk oluşturma çabasını ortaya koyarken Ahmed-i Bicân’ın Türk nesir geleneği içindeki yerini de göstermektedir.

Ahmed-i Bicân, eserlerinde kelime ve hece tekrarlarının yanı sıra sec’ de kullanmaktadır. Fıkra ve cümle sonlarındaki kelimelerin revî harflerinin benzeşmesi esasına dayalı mutarref sec’:

pes hâk **ı** yaratdı ve anlara bilişlik virdi ecmel-i celiyyâ**t** ile
ve anuñ vağdâniyyetine delîldür eşbâh u ervâh-ı ‘uķul ü nüfûs şerâyi‘ ü hâkâyık
içre aħsen-i zühürâ**t** ile
(Envâru’l-Âşıkîn s.2)

Söz öbeklerinin sonundaki kelimelerin aynı vezinde olması esasına dayalı mütevâzin sec':

Şıfâta 'âşık olmak **nâkıs**lar işidür
ve zâta 'âşık olmak **kâmil**ler işidür.
(Müntehâ vr. 8b)

"nâkıs" ve "kâmil" kelimeleri "fâil" vezindedir.

Şanâdîd-i 'ulemâ
ve **esâfîn-i 'urefâ**
hağâyık-ı tevîdde neler didiler. Bunlaruñ 'ilmi **'ilm-i a'lâdur**
zevķ-i eclâdur
(Müntehâ vr. 8a)

"ulemâ" ve "urefâ" kelimeleri "fu'alâ"; "a'lâ" ve "eclâ" kelimeleri "ef'â" vezindedir.

Şöyle ki görüp bilmek **câhilleriñdür**
ve 'aķilla bilmek **'ârifleriñdür**
(Müntehâ vr.20b)

"câhil" ve "'ârif" kelimeleri "fâil" vezindedir.

Söz öbeklerinin sonundaki kelimelerin hem vezin hem revî harfi bakımından benzeşmeleri esasına dayalı mütevâzi sec':

...ve daķı tefsîr ü taķķık arasında **taṭbık** olına
ve evvellerüñ ve âhirlerüñ 'ilmi bunda **taḥķık** olına
(Envâru'l-Âşıkîn s.6)

"taṭbık" ve "taḥķık" kelimelerinin vezinleri "tef'il" olup son harfleri de "k"dir.

...andan soñra Allâhu te'âlâ ḥazretleri anlaruñ bedenlerin **Tür** kıldı
ve rûḥların kitâb-ı **mestür** kıldı
ve nefislerin raķķ-ı **menşür**
ve gönüllerin beyt-i **ma'mür** kıldı
ve 'ilmelerin baḥr-i **mescür** kıldı
(Envâru'l-Âşıkîn s.3)

Bu cümlelerde “mef’ûl” veznindeki koyu yazılmış “mestür, menşür, ma’mür, mescür” kelimelerinin son harfleri (revî) “r” olduğu için sec’-i mütevâzi örneğidir.

Osmanlı estetik nesrinde, söz öbeklerinin sonunda ses ve vezin bakımından benzeşen kelimelerin birden fazla olması durumunda buna murassa sec’ adı verilir. Ahmed-i Bîcân’ın nesrinde böyle söyleyişler de yer almaktadır. Aşağıdaki örnekler, kelimelerin müteakip cümlelerdeki tenâzurunu (simetrisini) göstermek amacıyla tabloya dönüştürüldü. Burada murassa sec’ oluşturan vezin ve revî birliğini sağlamış birden çok kelimenin peş peşe geldiği yerler koyu karakterlerle gösterilmiştir:

aḥvâl-i	enbiyānuñ	zāhirine	muvâfık	beyân	olına
ve maḳâmât-ı	evliyānün	bâṭınına	muṭâbık	‘ayân	olına

(Envâru’l-Âşıkîn, s. 6)

“muvâfık” ve “muṭâbık” mufâ’il; beyân ve ‘ayân fa’âl vezindedir, son harfleri de benzeşmektedir, böylece kelimeler arasında vezin ve revî birliği sağlanarak murassa sec’ oluşturulmuştur.

ve	‘aḳılları	yine	ḍalâletde	müteḥayyirdür
ve	rûḥları	beydâ-yı	cehâletde	mütereddidür

(Envâru’l-Âşıkîn, s. 8)

fa’âlet veznindeki “ḍalâlet” ve “cehâlet” kelimelerinin revî harfleri aynı olduğu gibi peşlerinden gelen mütefa’îl veznindeki “müteḥayyir” ve “mütereddid” kelimelerinin revî harfleri de aynı olduğu ve bu kelimeler peş peşe geldiği için murassa sec’ ortaya çıkmıştır.

işitdün ki	ma’ârif-i	ilâhiyyeyi	ne	taḥkiklerle	beyân	itdüm	işbât-ı	kemâlât-ı	sübḥâniyye	içün
ve	‘avârif-i	rabbâniyyeyi	ne	taṭbiklerle	‘ayân	itdüm	irâdât-ı	delâlât-ı	rahmâniyye	içün

(Müntehâ, vr. 20b)

Bu cümlelerdeki tenâzur nicelik bakımından diğerlerinden daha fazladır. Burada aynen tekrar edilen “ne, itdüm, için” kelimelerini de redif olarak kabul ettiğimizde murassa sec'in yanı sıra mefruk sec'den de bahsetmek mümkün olacaktır.

Ahmed-i Bîcân'ın nesrinde sık sık halk söyleyişinin sıcaklığını ve tabiiliğini görmek de mümkündür. Örneğin, Tanrı'nın hitâbını içeren şu cümleler, halkın, Tanrısının kendisine kendi dili ve üslûbuyla hitâb ettiğini idrâk etmesi için kurulmuş gibidir:

Hağ te'âlâ eyide:
hâni anlar ki dünyâ benüm mülküm diyenler,
gögsün gerüp tefâhür idenler,
ya hâni ol zâlimler benden kôrkmayup zulm idenler
ya hâni onlar ki benüm vağdâniyyetümi inkâr idenler,
baña şirk getirenler
anlar hâni?
(Dürr-i Mekkûn, vr. 114b)

Ahmed-i Bîcân'ın eserlerinden üslup yönünden dikkati çeken önemli bir husus da devrik cümle kullanmasıdır. Müellifin devrik cümle kullanmasında “hitâbet ve mükâleme” havasının etkisi bulunduğu gibi, nesir cümlelerinin zaman zaman nazım cümlesini hatırlatacak bir yapıda kurulmuş olmasının da etkisi olsa gerekir²⁴:

“Hağ te'âlâ eyitdi: “**Yaz** şefâ'ati enbiyâya ve kerâmâtı evliyâyâ ve mağabbeti etkiyâyâ ve uçmağı cömertlere (Müntehâ, vr.21a)”

“Hamd ol pâdsâha kendi zâtını ve ef'âlini tevhi'd eyledi ef'âl-i delâlât ile
ve kendüyi tefri'd eyledi vücüh-ı delâ'il ü ekmele-i kemâlât ile
ve kendüyi diledi ki biline eşmele-i hafayât ile
pes halkı yaratdı ve anlara bilişlik virdi ecmele-i celiyyât ile
ve anuñ vağdâniyyetine delildür eşbâh u ervâh-ı 'uqûl ü nüfûs şerâyi' ü hağâyık
içre ahsen-i zuhûrât ile
tâ ki tamâm-ı luğfunuñ rağmeti 'âlemlere yetişe müntehâ-yı kerâmât ile
ve kendünüñ kemâlâtın göre merâtib-i ta'ayyünde muğtezâ-yı mağâmât ile
(Envâru'l-Âşîkîn, s.2.)”

24 Aynur Koçak, *Gelibolulu Ahmed Bîcân'ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Doktora Tezi, Çanakkale, 2000, s. 126-127.

Aşağıdaki cümlelerde sonuç bildiren asıl yargı (yüklem) başta, sebep bildiren yardımcı yargı sonda yer alarak devrik cümle oluşturmuştur:

“Ammā ba’d ma’lūm ola ki Hāk sübhānehū ve te’ālā rūh-ı a’zām ve sırr-ı ehadıyyet olan olan Muhammed hāzretlerini evvel yaratdı tā ki bu cevher zahir oldu ‘ālem-i ceberütde ve melekütde ve andan şoñra ervāh-ı kāmile ve nüfūs-ı şāmile ve fāzılayı yaratdı ve anları da’vet eyledi **vaḥy-i sırr-ı sübhānī ile ğayb-ı ḥaḳāyıkı ḳabz itmek için** andan şoñra vaḥy eyledi ḥaḳāyık-ı mümkinātı seyr itmekle tā ki **şuver-i kā’ināt zāhir olsun için.**” (Envāru’l-Āşıkın, s.3.)

Ahmed-i Bîcân’ın nesrinde, Türkçeye Farsçanın tesiriyle giren ve sebep-sonuç ilişkisi içeren ki’li birleşik cümleler de görülmektedir:

“Anuñ içindir **ki** zevḳle ḥükm itmeklik(e) müsteniddür vaşfla ḥükm itmek (Müntehâ vr.2a)”

“...ve nefsi esmā’ü’l-ef’ālūñ üçünüñ nūrındandır. Biri “muḥyî” ve biri “mümît” ve biri “ḥālîḳ”dur. Muḥyî olduğu **oldur ki** nice ölüleri dirgürdi bi-iznillāhi te’ālā

ve mümît olduğu **oldur ki** nice kāfirleri öldürdü ve ḥālîḳ olduğu **oldur ki** bi-iznillāhi te’ālā yarasa düzdü ve diri eyledi. (Müntehâ, vr.63a)”

Osmanlı nesrinin bir özelliği de Arapçadan gelen “ve” bağlacıyla birbirine bağlanan müteselsil cümlelerin, anlatımda önemli bir yer tutmasıdır. Ahmed-i Bîcân’ın eserlerinde de bu yapıyı sık sık görmek mümkündür:

“**ve** daḥı diledi ki anı tafşıl ide ḳulları üzerine ‘araşāt-ı celāle cemālını keşf için eclā-yı tecelliyāt ile **ve** ḳullarına cennāt-ı ‘Adn’i in’ām eyledi na’īm-i cennāt u ravzāt ile **ve** mü’minleri cennet içre muḥalled eyledi aṭleb-i ṭayyibāt ile pes bizüm mevtimüz ḥayatdur şalātımız şalātudur ve resüle şalavātudur eşref-i şalāt ile **ve** anuñ āline ve aşḫābına bile olsun ki ekrem-i taḥıyyāt ile (Envāru’l-Āşıkın, s. 2-3.)”

“Ammā sır nedür ki, ba’zı namāzda Kur’ān’ı āşikāre oḳırlar ve ba’zı namāzda gizli oḳırlar? **Ve** hikmet budur ki şol namāzda ki şeyṭān yol bula vesvese etmek ile anda āşikāre oḳımaḳ gerekdür **ve** nefis namāzı gibi imdi ol namāz yatsı namāzıdır **ve** gönül namāzı gibidür ki sabāḥ namāzıdır **ve** salāt-ı sır gibi ki aḳşam namāzıdır. Bunlarda ‘adūlara belā itmek için Ḳur’ān’ı āşikāre oḳımaḳ gerekdür. (Müntehâ vr. 90b)”

“... ‘ilmi ‘aḳlın nefsinde ḳodı **ve** fehmi rūḥında ḳodı **ve** zühdi başında ḳodı **ve** ḥayātı gözlerinde ḳodı **ve** ḥikmeti dilinde **ve** ḥaberi ḳulağında **ve** şefḳati ḳalbinde ḳodı **ve** raḥmeti himmetinde ḳodı **ve** şabri derünında ḳodı. (Envāru’l-Āşıkın, s.10.)”

“ve” bağlacı ile birbirine bağlanarak uzayıp giden cümlelerin yanı sıra konuşma dilinin kısa cümleleri de Bîcân'ın nesrinde kendine yer bulur:

“Ey tâlib-i esrâr-ı ilâhî kaçan ki Allâhu te‘âlâ evvelâ ‘aklı **yaratdı** gel **didi geldi**, git **didi gitdi**, söyle **didi söyledi**, ebsem ol **didi ebsem oldı**, Allâhu te‘âlâ **eyitdi**: “İzzim hâkkiyçün baña senden sevgilü bir kûl **yaratmadum** ve saña sabrdan efdal bir nesne **virmedüm**...Pes kaçan ehl-i İmân **dükene** kimse kalmaya yiryüzi kâfirle **tolâ** Hâk te‘âlâ İsrâfil’e emr **ide** üçüncü kere şüru **çala** cümle yer ü gök hâlki helâk **ola** cümle ‘âlem bir kezden **öleler** bir kimse **kalmaya** illâ dört ferişte **çala** (Dürr-i Mekkûn vr.114a)”

Ahmed-i Bîcân'ın eserlerinde çeşitli anlatım tarzları görülmektedir. Asıl amacı hedef kitlesini bilgilendirmek olduğu için öğretici (didaktik) anlatıma sıkça rastlanır.

“Ya tâlib-i vech-i Hâkkanî ve’y ‘ârif-i sırr-ı Rabbânî! Çün söylüyorum bu maķâma irişdik, imdi **bilün** kim nakldür ki Maṭla‘-ı Fuşûşında nefsi vücûdda bir nice i‘tibârât vardır. Pes vücûd “min haysu huve” ve vücûd-ı hâricînüñ ve zihnînüñ gayıdır. Zîrâ ki bunlardan her birisi nev’dür envâ‘-ı vücûddan. Vücûd mertebe-i ahâdiyyette muķayyed degildür itlakla ve taķyîdle. (Müntehâ vr. 74a)”

“İmdi ‘İsâ kelîmetu’llâhdur, rûhu’llâhdur, Meryem’e nakleledi. Pes mevcûdâtın Hâkka irtibâtı iki dürlüdü: Bir ciheti oldur ki tertûble ve vâsıtayla olur; ve bir ciheti oldur ki vâsıtasız olur. Muḥâkḫikler ol vâsıtasız olana vech-i hûs dirler. Onlarınla Hâk arasında vâsıta yokdur. Nitekim Cebrâ’il kelime-i ‘İsâ’yı Hâk’dan vâsıtasız aldı Meryem’e ilkâ itdi. Pes ‘İsâ’nuñ şüreti kelime-i İlahiyye şıfatından oldı şıfat-ı Cebrâ’il ile. (Müntehâ 63b)”

Muhatabını “bil” emir cümlesiyle uyaran müellif akabinde detaylı açıklamalarla bilgilendirme(ta’lîm) ameliyesine girişir. Muhatabı bilgilendirirken de mesafeli davranmaz; ilmî eserlerin kuru, sıkıcı anlatımından sıyrılıp okuyucuya doğrudan hitâb ederek bir sohbet/mükâleme havası yaratır:

“İmdi **‘aqlımızu başımıza direlüm**, birkaç gün bu azacuk ‘ömr içinde ne çekersek çekelüm, bu fânî dünyânüñ hoşluğına aldanmayup gâfleti gözimizden götürelim. (Dürr-i Mekkûn vr. 117a)”

“**Biz geri sözimüze geelim**. Bu göklerdeki ‘acâ’ibden biri bu güneşdür, ‘âleme ziyâ virdükden şoñra nebâtâta ve fevâkihe terbiyet viren bu güneşdür. Allâhu te‘âlâ hâzretleriniñ emriyle yirden şu cezbider, yağmurlar yağdırur Allâhu te‘âlâ aña bu hâşşiyeti virmişdür. (Dürr-i Mekkûn vr.16b)”

“**Bu tertîbleri beyân itdik bundan şoñra biraz cehennemi daḫı zikridelim, gücümüz yitdiği kadar biñde birin diyelim**. Tamâm dimege ne mecâl vardır, biraz beyân idelüm. İşt cümle mü’minler biz günâhkârüñ itdüğü günâha kalmayup dünyâda dâ’im itdüğü luṭf u kereme inşâ’allâhu te‘âlâ âhîretde daḫı günâhımdan ‘afv ide , bir avuc günâh toprağı rahmet deryâsında maḫv ide. (Dürr-i Mekkûn vr. 22b) ”

Yer yer bir kıssa-hân gibi tahkiyevî tarzı da tercih eder. Özellikle geçmişe ilişkin olay anlatımlarında (mesela peygamber kıssaları) tam da insanların ilgiyle dinlediği kadim zamanların kıssa anlatıcılarını çağırıştırır:

“Kaçan Âdem uçmağda sâkin oldı yalnız yürürdi. Hâk te‘âlâ uyku virdi Âdem uyudu. Andan şoñra şl egesinden Havvâ’yı yaratdı ve uçmak libâsların giydirdi ve Havvâ Âdem’ün başı ucında oturdu. Kaçan Âdem uyandı, gördi kim başı katında bir ‘avret oturur. Ferişteler imtiñan için Âdem’e eyitdiler “Bu kimdür?”, Âdem eyitdi: “Avretdür.” Eyitdiler: “Adı nedür?” Âdem eyitdi: “Havvâ’dur.” Eyitdiler: “Niçün Havvâ dirsün?” Âdem eyitdi: “Deriden yaradıldığı için.” Eyitdiler: “Niçün yaradıldı?” Âdem eyitdi: “Benümle anda sâkin ola.” Ferişteler anı gördiler, Âdem’ün ‘ilmine ta‘accüb eylediler. (Müntehâ vr. 19a)”

“Gerçekten, Bîcân’da bir din veya dünyâ âliminden ziyâde bir hikâyeci veya romancı karakteri vardır. Kendisi de bu durumun şuurunu az çok taşır gibidir. O, on beşinci yüzyılın umûmî zevk ve kültür seviyesine hitâp ederek okuyucularının meraklarını tatmin eden ve ondan sonra da birkaç yüzyıl eserlerini seve seve okutan değerli bir yazardır.”²⁵

Sonuç

Güzelliği açık, anlaşılır, kendi seslerinden yansıyan ahenkte, kısa cümlelerinde; zenginliği ise deyimlerinde, kendi ünsüz sesleriyle yansıtılan secili yapılarda, sıcak anlatım tarzında, zengin cümle çeşitliliğinde olan, yabancı malzemenin söz için henüz yardımcı malzeme değerinde olup öne çıkamadığı, çoğu halk diline de inmiş kelimeler ölçüsünde²⁶ bulunduğu XV-XVI. yüzyıl Türk nesrinin önemli kalemlerinden biri de mutasavvıf şahsiyetiyle tanınan Yazıcıoğlu Ahmed-i Bîcân’dır. Bu yazıda onun mutasavvıf ve ansiklopedist şahsiyetinin gerisinde kalan nâsirliği ortaya konmaya çalışıldı. Yukarıda örneklerle açıklandığı üzere Ahmed-i Bîcân’ın nesri, söyleyiş ve ahenk bakımından ilk örnekler olan Orhun Kitâbeleri’nden başlayan Türk nesir geleceğinde kendine yer bulmuştur. Nesir tasniflerinden sâde nesir ya da folklorik nesre dâhil edilebilecek olan Ahmed-i Bîcân’ın nesri, üslup olarak Dede Korkut üslûbuna yakın durmaktadır.

25 Vasfi Mâhir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964, s. 297.

26 Mertol Tulum, *Osmanlı Nesrinin Dili*, s. 43.

Kaynakça

- Ahmed-i Bîcân (1301) *Envârü'l-Âşîkîn*, Matba'a-i Osmâniyye, İstanbul.
- Ahmed-i Bîcân (1999), *Dürr-i Mekkûn*, Çeviriyazı ve Notlar. Necdet Sakaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ahmed-i Bîcân, *Acâibü'l-Mahlûkât*, Yazma, Ankara Milli Kütüphane, o6 Mil Yz A 8549.
- Ahmed-i Bîcân, *Müntehâ*, Yazma, Süleymâniye Ktb., Kılıç Ali Paşa nr.630.
- Aksoyak, İsmail Hakkı (2010) *Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler*, Nesrin İnşası, Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V, Turkuaz Yayınları, İstanbul, s. 57-71.
- Âşık Çelebi (2010), *Meşâirü's-Şuarâ*, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Beyazıt, Ayşe (2011), *El-Müntehâ*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (2008), *Orhun Âbideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (1964), *Dede Korkut Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara,
- Göçgün, Önder (2001), *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Bütün Şiirleri ve Eserlerinden Açıklamalı Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Karateke, Hakan (2010), *Osmanlı Nesrinin Cumhuriyet Devrinde Algılanışı*, Nesrin İnşası, Düzyazıda dil, Üslûp ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V, Turkuaz Yayınları, İstanbul. s. 45-55.
- Kocatürk, Vasfi Mâhir (1964), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara.
- Koçak, Aynur (2000), *Gelibolulu Ahmed Bîcân'ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Doktora Tezi, Çanakkale.
- Köprülü, Fuad (1966), *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Levend, Âğah Sırrı (1972), *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Nev'izâde Atâî (1286), *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmiletî's-Şakâik*, İstanbul, 1286.
- Özgül, M. Kayahan (2003). *Kandille İskandil*, Hece Yayınları. Ankaraç
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Tulum, Mertol (2001), *Tazarru'nâme*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tulum, Mertol (2010), *Osmanlı Nesrinin Dili*, Nesrin İnşası, Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V, Turkuaz Yayınları, İstanbul, s. 25-43.
- Woodhead, Christine (2006), *Estetik Nesir*, Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları. İstanbul, C.II, s. 317-326.
- Yahya Kemal (1990), *Edebiyâta Dâir*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.